

ARPAD KÖNYVEK

SZERKESZTŐ: DERDEY FERENC 47. SZÁM

A PAPNEVELÉS TÖRTÉNETE
A KALOCSAI EGYHÁZMEGYÉBEN.

Írta:

WINKLER PÁL
érseki könyvtáros.

Ára 50 fillér.

Hely: 93

KIADÁSA: KALOCSA

ÁRPÁD KÖNYVEK

47. szám.

SZERKESZTI: DR. ERDEY FERENC.

A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében.

Írta:

Winkler Pál
érseki könyvtáros.

Kalocsa, 1934.

NYOMATOTT: ÁRPÁD R.-T. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

ELSŐ FEJEZET.

**Papnevelés a kalocsai egyházmegyében
a török hódoltság koráig. (1010–1526.)**

A Duna Tisza-köz meghódítása után, 1010 táján alapította Szt. István a kalocsai egyházmegyét. Az érsekséghez csatolta a bihari, erdélyi, 1030-ban a marosvásárhelyi, ma csanádi püspökségeket és a kalocsai érseket ezen püspökségek metropolitájává tette. Az egyházmegye szervezése, első papjai nevelése Asztrik, Kalocsa első érsekének nevéhez fűződik. (1010–1015) (?) Első hírünk Asztrikról Sz. Adalbert névvel kapcsolatos, aki őt 996–997 telén az általa alapított braunau kolostor apátjává tette és annak vezetését rábízta, kit később Kalocsa érsekévé szentelt. Neveltetése Szt. Albert mellett, szerzetesi élete mint apát, valamint több fontos követség, különösen kiküldetése Rómába II. Szilveszter pápához, ahonnét Szt. Istvánnak a magyar koronát hozta, valamint az apostoli kereszt használatára és egyházmegyék alapítására vonatkozó felhatalmazás, mutatják, hogy Asztrikban a kalocsai egyházmegye szentéletű férfiút kapott.

Valamint az egyházmegye szervezése, úgy első papjainak nevelése is Asztrik műve volt. Asztrik ugyanis, mint a pécsváradi bencés kolostor alapítója, néhány rendtársával vonult be Kalocsára, ezek voltak az érsek első papjai és papnevelédnek első tanítói. A papnevelés ez időben a káptalani monostorban Szt. Chrodegang szabályai szerint történt. 1093-ban Szt. László a Szerémséget meghódította és annak keleti felét a kalocsai egyházmegyéhez csatolta, s ugyancsak ő Bácsban is káptalant alapított. Fábian kalocsai érsek 1094-ben, de lehet hogy már Dezső érsek (1075–1093) az egyházmegye könnyebb kormányzása céljából azt két helynökségre osztotta. Bácsban az érsek megbízásából, mint érseki helynök, felszentelt püspök székelt, aki a papnevelést is intézte és szentelte a papokat. (Dr. Karácsonyi, Magyar egyháztörténet.)

A káptalan II. Géza királytól privilegiális levelet kapott Mikó érsek alatt, (1149–1165) melynek alapján a káptalan birtokhoz és jobbágysághoz jutott, melyeket Saul érsek, 1198-ban új adományokkal növelt és ezzel a káptalan az érseki asztaltól elválván független testületté alakult. Így természetesen megszűnt a papok Szt. Chrodegang szabályai szerint való nevelése is.

Az 1179. évi lateráni zsinat ugyanis elrendelte, hogy minden székesegyház mellett iskolát állítsanak, amelyben a káptalan két tagja az olvasó és éneklő kanonok, első sorban a pap-

növendékeket neveljék és tanítsák, de világiak is járhattak ezen iskolába. A papságra készülők itt sajátították el az alapvető ismereteket, különösen a gregorián éneket. A zsoltárokat kívülről kellett tudniok. A tanítás latin nyelven történt. (Dr. Békefy Remig: A káptalani iskolák 245—284 l.) Különös, hogy ezen tantervben nem szerepelt a theologia mint külön tantárgy, hanem beszótták a többi tantárgy, a trivium és quadrivium kereteibe.

A IV. laterani zsinat azonban már szakított ezen tanmóddal. Minden érseki székhelyre egy-egy theologiai tanárt rendelt, hogy a papokat a szentírás ismeretére, de különösen a *lelkipásztorkodás* teendőire megtanítsa. Ez pedig úgy történt, hogy a káptalani iskola elvégzése után, valamely plébános nevelése alá kerültek, aki őket a papi teendőkre kitanította és azután a főesperes előtt kiállván a vizsgát felkapták a papi rendet. (Dr. Békefi is. m. 275—276 l.) Kalocsán és Bácsban azonban ez tökéletesebb módon történt. A budai zsinat határozata folytán ugyanis 1309-től kezdve érseki székhelyeken kánonjogi tanszéket kellett szervezni és ez Kalocsán és Bácsban valóban meg is történt. A kánonjog tanítása e korban úgy történt, hogy a decretalisokat úgy magyarázták, hogy a magyarázat felölelte nemcsak a mai értelemben vett kánonjogot, hanem a dogmatikát, morálist és pasztorálist, legalább főbb kérdéseiben. Hogy a káptalan a theológia és jogi tanszékre képzett

tanárokat kapjon, egyes tagjait egyetemekre küldte magasab kiképzés végett. Különösen a bécsi egyetemet látogatta papságunk. A páduai egyetemen is sok kalocsai klerikus tanult, valamint a krakói egyetemen is. (Fraknoi Vilmos, a bécsi egyetem magyarországi tanárai és tanulói. A páduai egyetemről I. Theiner I. 436)

Eddig csak a papnövendékek oktatásáról láttunk néhány adatot, mivel ezek a régebbi korban a neveléssel összefüggésben voltak. Lásuk most mikép történt a növendékek nevelése és lelki kiképzése a papi pályára. Mihályfi a papnevelés története című művében (I. 40—50.) papjaink neveléséről írja, hogy a *vita Canonica* határozottan papnevelő intézet volt. Ennek megszűnése után a papnevelés egyedül a dóm-iskola, vagy püspöki iskolára szorult. A püspök vagy a káptalan egy skolastikust nevezett ki a papjelöltek képzésére. De mi ez a régi *vita canonica*hoz képest.

A nagyobb püspöki megyékben a dóm-iskola internátussal volt kapcsolatban és a növendékek a székesegyházban az éneket is végezték valamint az egyházi ténykedéseknél is segédkeztek. Sok helyütt azonban csak szűk helyiségből állott a dóm-iskola, a tanulók a városban, a püspöknél, a káptalani tagoknál, javadalmas papoknál lettek elhelyezve és nyertek ellátást. Korántsem kell azonban gondolni, hogy a dóm-iskola látogatása kötelező volt, tanultak és tanulhattak sokan otthon a falusi

papnál, csak a felszentelés előtt kellett vizsgát tenniök. Hogy a kalocsai egyházmegyében is a plébániákon nevelődtek volna papjaink, arról egyetlen egy esetet sem lehet okmányainkban találni. Vannak azonban különféle időkből adattaink részint a klerikusokról, részint a tanulókról, akik a kalocsai és bácsi iskolánál tanultak és azután a papi rendeket felvették. Ebből arra lehet következtetni, hogy a legtöbb papunk az egyházmegye két iskolájában, a kalocsai- és bácsiban lett kiképezve.

*

A török hódoltság előtti papnevelésünk vázlatos története is mutatja, hogy egyházmegyénk ama korban megfelelt nagy hivatásának.

Egyházmegyénk a keleti egyházszakadással, a huszita és patarén eretnekségekkel szemben védőbástyája volt a katolikus vallásnak. Jól nevelt papjai buzgón teljesítették szent hivatásukat, egyházmegyénk tiszta katolikus maradt még a déli szerb vidékeken is, eddig ismeretes közel 300 plébániáján pedig virágzott a katolikus hitélet.

1526-ban azonban megkezdődött hazánk végzetes tusája a török félhold hatalmával és hazánk ezen végzetes küzdelme alatt egyházmegyénk területe a Duna Tisza köze, mely ősidőktől fogva a hadak útja volt, a török dúlás folytán pusztasággá lett. Az érsek két székvárosát a török megszállotta, minek folytán érsekeink a hódoltság ideje alatt nem székelhettek

székvárosaikban. Két káptalanunk is feloszlott és velük megszűnt két káptalani iskolánk és papnevelésünk a hódoltság tartamára.

Kalocsa és Bács városa 1686-ig volt török kézen. Buda városának 1686 szeptember 2-án történt visszavétele után Lotharingiai Károly főherceg már szeptember 6-án útnak indította seregét lefelé a Dunán, hogy üldözőbe vegye Sulejman nagyvezér visszavonuló seregét. A Duna jobb partján lefelé haladva seregével szeptember 29-én Szent-Benedeknél hidat vertett a Dunán és azon átkelvén, Kalocsát a töröktől visszahódította. A bácskai részek is csakhamar felszabadultak a török hatalom alul. Szeged felszabadítása után a török had kivonult egész Bácskából Titelig. Titelt 1688. július havában vették vissza a töröktől. Ezzel egyházmegyénk területe részben megszabadult a török uralomtól.

*

Kalocsára vonatkozólag szomorú esemény fűződik az 1526 augusztus 29-én lezajlott mohácsi csatához. Tomori Pál kalocsai érsek (1523—1526) ugyanis itt áldozta életét hazájáért. A török csapatok ellen vezetvén harcosait kelepcébe esett. A török ágyúk tüze elé került és a küzdelemben több vitéz magyar főúrral az esztergomi érsekkel, öt püspökkel, Drágfy János országbíróval, Perényi Gáborral és számos országnaggyal ott esett el vitézül. II. Lajos király látván, hogy csatát vesztek, sisakkal a fején

menekült. A Csele patak átugratásánál azonban lova hanyat vágódott és a királyt maga alá temette. Ily gyászosan mult ki II. Lajos király.

A végzetes mohácsi csata után másfél századig volt Magyarország török hatalom alatt. Kalocsát is megszállva tartották, míg végre Savoyai Jenő herceg a törököt végleg kiverte az országból. Zentánál 1697. szeptember 11-én beszorította a török csapatokat a Tiszába és ezzel véget vetett a másfél százados török uralomnak. A török szultán látván, hogy hatalmát Magyarországra elvesztette, végre rászánta magát a békekötésre. A békét Karlóczán 1699. január 26-án kötötték meg, melyet Lipót király február 26-án szentesített.

Ezzel megkezdődött Magyarország művelődésének új hajnala és megindult ismét a papképzés. Egyházmegyénkben azonban csak jóval később, 1733-ban.

MÁSODIK FEJEZET.

A papnevelő intézet alapítása és megnyitása Kalocsán.

Amint a hadak kivonulása után a kalocsai érsekeknek egyházmegyéjük ismét hozzáférhetővé vált, a Trienti zsinat rendelkezése szerint azonnal papnevelő intézet létesítéséről kezdtek gondoskodni. Nagy nehézséget okozott e szándék kivitelében az érseki birtokok rendezetlensége és minden jövedelem hiánya, pedig enélkül papnevelő intézet létesítése nem történhetett meg.

Gróf Csáky Imre érsek (1710—1732) már 1718-ban a királyhoz folyamodott (Érseki lt. Generalia de Archid.), mely iratban az egyházmegye sanyarú állapotát leírván jelentette, hogy az érsekség jövedelme oly csekély, amennyiben csak Kalocsa és Bács városa után volt jövedelme, hogy az még a legszerényebb apátság jövedelmét sem éri fel. Egyben az érsekség birtokairól régi jegyzékeket mutatott be a királynak és kérte, hogy az érsekséget illő javadalommal lássa el és az újra létesítendő két káptalan (Bácsban és Kalocsán) és a papnevelő intézet számára is adjon külön birtokokat, mert ezek nélkül a hiteles helyek szervezése és az egyházmegyének papsággal való ellátása lehetetlen. Gróf Csáky Imre azonban nem érte meg az érseki birtokok visszaadását és így terveit nem vihette keresztül. Meghalt 1732. augusztus 28-án a Nagyvárad melletti Szalkán.

Utódja Patacsich Gábor érsek alatt (1733—1745.) végre az érsekség ismét birtokaihoz jutott. 1733. február 6-án neveztetett ki a kalocsai érseki székre és beiktatása alkalmával érseki birtokaiba is behelyeztetett. (Katona T. II. p 182.)

Még a pápa megerősítő bullája előtt a király parancsára Kalocsára érkezett, hogy a királynak a plébániák és papnevelő intézet létesítése vonatkozó 1733. március 17-én királyi helytartósága útján kiadott rendeletét végrehajtsa. E királyi rendeletben (Érseki lev.-tár Acta

erect. Seminarii) rámutatott arra, hogy az ifjúság a papnevelő intézetben 3 évig bölcsészetet, 4 évig theológiát tanul és így 7 évig, ha pedig a humariorákban is oktatást nyer, 10 évig is az intézetben van, míg végre a lelkipásztorkodásba kimehet, minek folytán az egyházmegye papsága nagyon lassan szaporodnék. Hogy a sürgős paphiányon mielőbb segítsen, felhívta a püspököket, hogy a papnevelő intézetekbe csak olyanokat vegyenek fel, akik a humariorákat már elvégezték és ezeket is úgy tanítsák, hogy a bölcsészeti tanfolyamra 2, a theologiai pedig, jelesen a moralisra, controversisticára 3 év jusson és így 5 év alatt jól kiképezve a lelkipásztorkodásra bocsájthatók legyenek. Akiknek nem volna papnevelő intézetük, azonnal létesítsék oly terjedelemben, hogy az egyházmegye papszükségletét fedezhesse. Patacsich Gábor érsek a királyi rendeletnek megfelelően Kalocsára érkezte után azonnal a papnevelő intézet létesítéséhez hozzáfogott.

Első intézkedése az volt, hogy az elődje Gróf Csáky Imre által épített vendéglőt, mely a mai J. T. Collegium helyén állott, 16 növendék befogadására célszerűen átalakíttatta és papnevelő intézet épületének rendelte. (Prot. Sem. Col. Nr. 1. 1733. 81— pag 1—2.) Világi papok hiányában tanárokat a ferencesek boszniai rendtartományából kért és kapott is két lectort és pedig P. Bajai Lipovach Pétert az erkölcsstan, P. Budai Imrét a bölcsészet tanítására. A Gre-

gorian ének és ceremóniák tanítására a nagy-szombati papnevelő intézetből, az ugynevezett vörös klerikusok kollegiumából kapott egy növendéket, Horváth Jánost, aki az egyházmegyében megmaradt és később az intézet tanára és előjárója lett.

A növendékek és tanárok ellátását az érsekség jövedelméből fedezte az érsek. Szabályok hiányában a papnevelővel való közlekedést klauzurával szabályozta.

1733. november 4-én, azon a napon, melyen Patacsich Gábor érsek kézhez vette a pápától a kalocsai érseki székre történt kinevezését jóváhagyó bullát, a plébánia templomban ünnepélyes misét tartott, körmenetben az új papnevelő épületbe vonult, annak házi kápolnáját Boromei Szt. Károly tiszteletére felszentelte és a papneveldét a nagy szent pártfogása alá helyezte, egyben a jelentkezett nyolc első növendéket a neveldébe ünnepélyesen bevezette. (Katona Hist. Ecel. Col. II. 183.)

Igy indult meg 1733. november 4-én a kalocsai szeminárium élete. Több fontos ügy várt ugyan még elintézésre, de a tanítás és papnevelés az érsek intézkedésére mindjárt kezdetét vette. Patacsich Gábor érsek már 1734. április 23-án benyújtotta kérvényét a királyhoz, hogy az általa létesített papneveldét erősítse meg és az érseki jövedelmekből dotálendő káptalan behelyezését is erősítse meg.

A királyi helytartótanács, hivatkozással az

érsek kérvényére, 1734. augusztus 25-én (Érseki lev. Acta erectionis) felszólította az érseket, hogy azon pénzösszeg, buza mennyiség, bor és egyéb szükségletekről, melyeket a papnevelő intézet ellátására az érsekség jövedelméből fordít és annak részére a jövőben is biztosítani kíván, részletes kimutatást küldjön. (Protoc. Repraesentationum 1733–35 pag 23.) A király azonban ezen év október 23-án kelt leiratában (Érs. lvt. Acta erect. Sem.) azon okból, hogy az újonnan létesített papnevelőnek ne csak jövedelme biztosítható, hanem, hogy az a többi papnevelő intézetek módjára szabályoztassék, az érsektől még a következő intézkedéseket kérte:

1. Hogy a papnevelő élére, ha a káptalan már meg lesz, kanonok prefektust állítson, számadási kötelezettséggel, aki ellátáson kívül más fizetést ne élvezzen.

2. Hogy a Trienti zsinatnak a papnevelők létesítésére 23. ülése 18. fejezetében adott utasítását amennyire lehet, betartsa és ahhoz alkalmazkodják.

3. Mivel az egyházmegye nagyobb beneficiummal jelenleg nem bír és innét a papnevelő intézet segélyezése nem várható, hirdesse ki az érsek azon királyi rendeletet, mely szerint az egyházmegyei papság végrendelete csak akkor bír érvénnyel, ha abban a papnevelő intézetről is történik megemlékezés. Az így befolyó összegből pedig az intézet fentartására alapítványt létesítsen.

4. Jelentse azt is, hogy a papnevelő épülete a jövőben miből fog fentartatni. (Érs. lvt. Prot. repres. 1733–1735.)

A helytartótanácsnak 1734. október 23-án kelt leiratára, melyben a papnevelő intézet végleges rendezését sürgeti, Patacsich Gábor érsek azt válaszolta, hogy a leirat összes intézkedéseit teljesíteni fogja, a papok végrendelkezésére vonatkozólag azonban megjegyezte, hogy az egyházmegye papi beneficiumai oly gyengék, hogy a plébánosoknak alig marad annyijuk, amennyi tiszteséges eltemetésükre szükséges, azért a fentartási alap létesítését nem meri rájuk róni.

A király a helytartótanács jelentésére csakhamar közölte az érsekkel, hogy ha majd az összes plébániák be lesznek töltve, szállítsa le a papnövendékek számát és az így megtakarított pénzből javíttassa a szeminárium épületét. (Prot. repr. 1733–1735. pag 95.)

Vége 1738. november 28-án Károly király megadta a diplomát, mellyel a káptalan s a papnevelő intézet létesítését megerősítette. (Katona i. m. II. 242.)

II. Kelemen pápa pedig az érseknek 1734-ben benyújtott kérvényére már 1735-ben a káptalan szervezését megerősítő bullájában jóváhagyta az érseknek azon intézkedését is, mellyel a papnevelő intézetet saját érseki hatalmánál fogva örök időkre létrehozta és jóváhagyta minden ez ügyben tett egyéb intézkedését is.

HARMADIK FEJEZET.

A papnevelő intézet épülete.

Még gróf Csáky Imre érsek építtette a ka-
locsai Nagy utcán a régi gyógyszerár és „nor-
mális iskola“ között az egy emeletes vendéglőt,
melyet mint már említettük Patacsich Gábor
érsek alkalmas átalakítás után papnevelőnek je-
lölt ki. A ház a plébánia templom mellett, ettől
csak az iskola épület által elválasztva, egészsé-
ges, légjáratos, napos helyen feküdt és céljának
megfelelő helyiségekkel és szobákkal birt. A ház
helyiségei azonban csakhamar szűknek bizonyul-
tak. Azért gróf Klobusiczky Ferenc érsek (1751
—1760.) 1757 január 13-án a székesegyház
szomszédságában a mostani terjedelmes intézeti
ház felépítéséhez fogott. Az alapkövet ugyan-
azon a napon az érsek helynöke Kiss József
olvasókanonok tette le a székesegyházzal tor-
nyával szemben levő sarkon. (Érs. lvt., Aedes
Sem.) Az építés már befejezéshez közeledett,
mikor 1760 április 5-én a főpapot elragadta a
halál. Emlékét hirdeti a bejárat fölé helyezett
emléktábla, mely elhalálozása évében 1760-ban
tétetett a bejárat fölé e felirattal: Bonis artibus
juniori clero instituendo et fessis subinde in
vinea Domini Sabaoth operariis quieti Franciscus
Archiepiscopus hanc aedem posuit. MDCCLX.

Az épületet utódja gróf Batthyány József
(1760—1776) 1764-ben fejezte be, azt szüksé-
ges felszereléssel ellátta, összesen 10.000 forint

költséggel és azt 1764 augusztus 15-én adta át rendeltetésének. (Prot. Sem. 1733 – 1780. pag 115.)

1764 április 25-én tartott káptalani gyűlésen, melyen az érsek elnökölt, jelentette a káptalannak, hogy a papnevelő intézet épülete teljesen elkészült és augusztus 15-én szándékozik abba a növendékeket bevezetni és erre a káptalant meghívja. (u. o.)

Az érsek akkor Bécsben időzött és azért az épület felszentelését helynöke Kiss József végezte. A papi vendégek, szomszéd plébánosok és a káptalan kíséretében az intézetbe vonult és a kápolnát Szt. Károly tiszteletére felszentelte. Azután a növendékeket a régi épületből az újba ünnepélyesen bevezette. (Prot. Sem. I. 1733—1785.)

Az új papnevelő egyemeletes zsindegyház épület volt. Kollonics László érsek (1787—1817.) alatt Bácska betelepítésével a plébániák felszaporodtak s jóformán a mai plébániák számát érték. Azért a növendékek számát 34-re kellett emelni. Elhelyezésükre az épület bővítése vált szükségessé. 1807-ben tehát egy második emeletet épített az épület fölé, amelyen három hálótermet, két tantermet, négy tanári lakást, könyvtárat és néhány mellékhelyiséget helyeztek el, az első emeleten pedig három muzeumot, a rektornak és spiritualisnak lakást, betegtermet és vendégszobát nyitottak.

Az épületet 1823-ban Klobusiczky Péter érsek (1822—1843.) néhány szobával nagyobbít-

totta a deficiens papok számára. (Érs. lvt. Aedes Sem.) Az épületen nagyobb változás nem történt Császka György érsek idejéig (1891—1904), aki a ház nagyutcai részét meghosszabbította. Ezen meghosszabbítással az egyházmegyei alapítványi hivatal az utca felőli oldalon három helyiséget, az előjárók az udvar felől tágas ebédlőt, az intézet pedig az első emeleten terjedelmes kápolnát, a második emeleten pedig könyvtári helyiséget kapott. Így van az most is. Azonban mióta az alapítványi hivatal a kissemináriumba költözött, az így nyert szobákat a vicerector és egy nyugalmazott pap lakják. Az épület végén elhelyezett Szt. György szobor hirdeti a ház e része építőjének emlékét.

NEGYEDIK FEJEZET.

A papnevelés a kalocsai szemináriumban (1733—1785.)

Mikor Patacsich Gábor érsek 1733-ban az intézetet megnyitotta, eleinte clausura alá helyezte és egyszerű napirenddel pótolta ideiglenesen a nevelési szabályzatok hiányát. Ezen napirend sajnos, írásban nem maradt ránk. Az érsek azonban csakhamar azon volt, hogy a Trienti zsinat előírása szerint az intézetet szabályokkal lássa el. Erre, miután ő a római Germanico—Hungaricumban nevelkedett a káptallannal tartott előzetes tanácskozás után a Germanico—Hungaricum szabályzatát választotta. E szabályok terjedelmük miatt azonban csak

1749-ig voltak használatban, mikor gróf Csáky Miklós érsek (1747—1751.) parancsára rövidebb alakba foglalták össze, hogy így a növendékek gyakrabban olvashassák és emlékezetükben könnyebben megtarthassák. E rövidebb szabályokat gróf Csáky Miklós 1750. január 1-én léptette életbe és azok szigorú megtartását elrendelte. (Eredeti példány Érseki lvt., Regulae Sem.)

E szabályok szerint a növendékek rendes spiritualist kaptak, külön pontok elrendelik az okmányokkal felszerelt írásbeli folyamodványt a felvételre, a félévi vizsgákat a szentszék előtt. Ezen okból más napirendet is állapítottak meg. Új rendelkezést is tartalmaz: Az összes növendékek a breviárium eléneklésében a székesegyházban résztvenni tartoznak. Délután négy órakor a matutinum és laudesre megjelennek, úgy hogy amint a succentor és chorus befejezi a completoriumot, azok azonnal megkezdhetők legyenek. Reggel hét órakor, vásár- és ünnepnapokon hat órakor a hórak eléneklésére mennek. Ezen kívül az időszakok szerint más-más napirendet is előírtak, melyekhez üdvös intelmek voltak csatolva. Ezen szabályok még más újításokat is tartalmaznak: 1. A senior növendéket mint felügyelőt, aki a napirend betartására felügyel. 2. A magister novitiorumot, aki az újoncokra felügyel. 3. A spiritualist, mint előljárót. E szabályok gróf Bathyány József (1760—1775.) alatt is érvényben voltak.

Gróf Patacsich Ádám (1776—1784.) azon-

ban ismét változtatott a szabályokon. Visszatért gróf Patacsich Gábor érsek alapszabályaira, azonban a következő változtatásokkal: a harmadik pont szerint az újonnan felvett növendékek beöltöztetésük előtt négy helyett nyolc napi lelkigyakorlatot tartanak a spiritualis vezetése mellett, azután a kápolnában felvették a papi ruhát, hitvallást tettek a negyedik Pius pápa által előírt alakban. A negyedik pont szerint a többi növendékek részére is előírja az iskolai év kezdetén a nyolc napi lelkigyakorlatot a spiritualis vezetése mellett. Az ordinatio előtt a lelkigyakorlatok 4—4, azaz tizenkét napig tartottak. A hatodik pont szerint hétköznapiokon szentmisét hallgattak a házi kápolnában. Vasárnap és ünnepnapon azonban a conventualis misén és szentbeszédén, a Vesperáson és Completoriumon is megjelentek. Részt vettek továbbá a 40 órai szentségimádáson, Nepomuki Szt. János oktavájában a négy órai litánián. Az ünnepek előtti szombat este a vesperásra is elmentek. A tizennyolcadik pont szerint a szentbeszédekben való jártasság elsajátítására minden vasárnapon és ünnepnapon egy-egy növendék tetszésszerinti nyelven prédikált vacsora alatt az étteremben. A tizenkilencedik pont szerint a félévi vizsgák után a tanárok minden egyes növendékről írásos információt adtak az érseknek.

Mivel gróf Patacsich Ádám érsek idejében kisszeminárium még nem volt, a nagyszemináriumban voltak a filozofusok is elhelyezve. Erre

való tekintettel a napirendet is megfelelően átalakították. A növendékek szünidei szórakozásáról is kellett gondoskodni. A szabályok előírása szerint a növendékek a nyári és őszi szünidőt akkor még a szemináriumban töltötték. Csak Patacsich Ádám érsek alatt történt, hogy az érsek engedélyével némelyek néhány napra haza mehettek. Néha néhány napot az érsek meghívására a hajósi kastélyban töltöttek szórakozás céljából. Egyéb szórakozásról is történt gondoskodás. A farsangi napok alatt rendszeren szüneteltek az előadások. Gyakran ezen napok alatt színi előadásokat tartottak.

*Az intézet előjáróságának névsora
1733—1785-ig.*

Mint praefectus és a ház ügyeinek vezetői működtek:

Kiss József 1733—1736. Mint kanonok halt meg 1776 december 5-én.

Mihályovics Márk 1736 - 1738.

Horváth János 1738—1739, 1749-ben kanonok lett és meghalt 1761-ben.

Simonetti Dániel 1739—1743.

Norsits András 1743 - 1747, tanár is volt. Meghalt mint újvidéki plébános 1796.

Luby László 1747—1751. Meghalt 1762-ben Nagyváradon.

Knézovits Antal előbbi nevén Csernovich 1751—1752. Végrendeletében az intézetnek Foktőn kertet hagyományozott.

Tassi Imre 1756—1757. A jogot is tanította 1757-ben meghalt.

Gaszlevich Antal 1757—1766. A kalocsai neveldeben kezdte a papnövendékséget. 1755-ben felszenteltetvén Bécsben folytatta tanulmányait, 1759-ben Rómában doctorrá avatták, 1757-ben kanonok, 1765-ben érseki helynök, 1787-ben meghalt.

Teklics János 1766—1776. Kanonok lett 1776-ban, meghalt 1779. november 3-án.

Cervus János 1777—1778. A bölcsészet tanára volt és egyben praefektus. Meghalt mint topolyai plébános 1803-ban.

Dobozy László 1778—1781. A szónoklat tanára és praefectus volt, 1781-ben kanonok, meghalt 1789-ben.

Fogarrassy András 1782—1788. Alatta kezdődött a Josefinismus és a Domus praesbiterorum.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A kalocsai papnevelés története a Jozefinizmus alatt (1785—1790.)

Köztudomású dolog, hogy II. József császárnak szerencsétlen egyházpolitikája mind az egyházmegyei élet, mind a *papnevelés* terén nagy felforgatást idézett elő, mely ámbár csak öt évig tartott, következményeit a magyar katolikus egyház a *janzenista* szellem, de különösen a beállott paphiány miatt sokáig synylette. E felforgatást természetesen a kalocsai papnevelő

intézet sem kerülte el, keresztül esett annak minden baján. (A felhasznált okmányok és adatok: Érseki lvt. Acta Sem. tempore Josephi II. cím alatt vannak.)

II. József császár azon 4584, 385, 1690. sz. rendelete szerint, mellyel az összes theologiai lyceumokat beszüntette Budán, Kassán, Pécsen, és ha itt alkalmas helyiségek nem volnának, Kalocsán általános papnevelőt és theologiai facultást kell szervezni. A kalocsai növendékeket, ha nem Kalocsára kerülne az egyik általános papnevelő, a pécsibe osztotta be, a bevonulást oda pedig 1783 november 1-re tűzte ki.

Gróf Patacsich Ádám kalocsai érsek kezhez vevén a rendeletet már 1783 szeptember 8-án sietett a helytartótanácsához beküldeni észrevételeit, melyekben kimutatta, mily károk fognak származni ezen elhamarkodott, minden előkészület nélkül kiadott intézkedésekből, úgy a magyar egyházra, mint a kalocsai egyházmegyére és kérte a helytartótanácsot, hogy ha a királyt nem lehetne rendeletének visszavonására bírni, bírja rá, hogy legalább függessze fel azt és ne kívánja, hogy a növendékek már 1783 november 1-én vonuljanak be az általános szemináriumba, mivel erre semmiféle előkészület nem történt. Erre II. József elrendelte, hogy 1784-ben vonuljanak be a három kijelölt papnevelőbe. Gróf Patacsich Ádám erre azon volt, hogy a három papnevelőből egy Kalocsára helyeztessék. Jött azonban új rendelet, a budai

egyetemet kilenc tanárral Pozsonyba helyezte át és a papnevelde helyéül Pozsonyt, Egert és Zágrábot jelölte ki. Következett a pozsonyi értekezlet, melyre gróf Patacsich Ádám Merz Ferenc kalocsai kanonokot küldte. Az értekezlet 1784 február 1-én kezdődött, melyben az érsek kiküldötte az érsek nevében kijelentette, hogy a legnagyobb sérelmet ejtik úgy rajta, mint püspök társain azáltal, hogy a papnövendékeket a püspök nevelése és tanítása alól elveszik és ki tudja milyen emberek nevelése alá kerülnek. Pedig ez egyedül a püspök joga. Egyben a papnevelde ellátási költségei is hiányoznak, ha a császár szándékát keresztül viszi. Így állt az ügy, mikor gróf Patacsich Ádám érseket 1784 július 19-én lelki fájdalmaitól megváltotta a halál.

Ami a theologiai oktatást illeti a császár rendelete szerint, illetve az új tanmód szerint a theologia hat évfolyamához még egy hetedik is járult, a presbyteratusi év, azért, hogy évenként a szükséglet szerint öt papot lehessen kiküldeni a megyébe, idővel ezen számot majd emelni kell a mi természetesen a szükséges pénzösszeg nagyságát is emelte. A presbyteratusi év szükségessé tette egy papok háza létesítését és mely ezek ellátásával a szükséges pénzösszeget emelte, hozzájárult még, hogy a papnevelde Deficiens épületében elhelyezett elaggott papokról is kellett gondoskodni. Közben a határozatlan jellemű II. József új intézkedést tett. 1786-ban az általános papneveldéket egyesí-

tette és Pestre helyezte át, ahová a kalocsai egyházmegye növendékeit is beosztották. Ezt a császár rendeletére a papneveldek vagyonának bevonása követte. December 5-én 3884/51414. sz. alatt kelt rendelet szerint a szeminárium kápolnájának összes felszerelését kellett leltár mellett Budára küldeni. A papnevelde alapját is a vallásalapba kellett beszolgáltatni. Az átadás 1787. július 23-án történt. Ezt követte a rendelet, hogy a papnevelde könyvtárát az egyetemi könyvtárba szállítsák. Ez 1787. szeptember 3-án meg is történt.

A gróf Patacsich Ádám halálával megüresedett kalocsai érseki székre 1787. augusztus 21-én II. József Kollonits László nagyvárad püspököt nevezte ki, aki 1788. március havában el is foglalta érseki székét. Első dolga volt a papok házának alkalmas szabályokat adni. A papok háza igazgatójának pedig Fogarassy Andrást nevezte ki. Így állt az ügy II. József 1790. február 20-án bekövetkezett haláláig.

Amint II. József császár halálának híre elterjedt az országban, mind a papság mind a hivek a nehéz nyomás alul felszabadultak. Azonnal hozzá láttak, hogy illetékes helyen a II. József által alkotott áldatlan egyházi állapotok megszüntetését szorgalmazzák.

A kalocsai egyházmegye papsága a káptalannal együtt már 1790. március 10-én benyújtotta panaszát Pest vármegye közönségéhez a sérelmek ellen, melyek II. József önkényes-

kedése folytán az egyházmegyére háramlottak. Ezek közül a papnevelésre vonatkozólag ezeket hozza fel: Sérelmes volt a papneveldek eltörlése, azok jövedelmének a vallásalapba történt bevonása, a papnövendékek nevelése az általános papneveldekben, holott ezen jogokat úgy emberi mint isteni törvényeknél fogva egyedül a püspökök gyakorolhatják. A sérelmek megszüntetése II. Lipót király akaratával találkozott. Oly intézkedéseket tett, melyek arra mutattak, hogy II. József által okozott sérelmeket megakarja szüntetni. A hercegprimás és gróf Kollonics László kalocsai érsek javaslatára rájuk bízta a papneveldek vezetését, a theologia tanítás módját és a tankönyvek megválasztását. A ratio studiorumra vonatkozólag követelték, hogy a theologia tanítására fektessék a főszlyt és négy tanfolyamban végeztessék el. Tantárgyak legyenek: Dogmatica, Moralis, Pastorális, Liturgia, Homiletica, görög és héber nyelv hermeneuticával.

A kalocsai papneveldebe a pesti általános papneveldeből 1790. július után vonultak be a növendékek. Egyben az elkobzott tárgyak, az ágyneműek, butorok, továbbá a könyvek visszaszállítása a kalocsai papneveldebe 1790-ben történt meg minden nehézség nélkül. Csak a kehely nem került vissza, a pénzverdébe adták, de másikat adtak helyébe.

Igy záródott a Jozefinizmus gyászos ideje a kalocsai papnevelés történetében.

HATODIK FEJEZET.

A papnevelés története a kalocsai papnevelő intézetben (1790—1934.)

Az egyházmegyei papnevelő intézetnek II. Lipót által történt visszaállításával és a papi házak beszüntetésével növendékeink ismét bevonultak állandó tartozkodásra a papnevelő intézetbe. Gr. Kollonits László érsek (1788—1817) azonnal intézkedett is, hogy a nevelés irányítására az intézetet új szabályokkal lássa el. A káptalannal történt beható tanácskozás után elhatározta, hogy az elődei által előírt szabályokat megtartja ugyan, de azon idő követelményeihez képest nagyobb változtatásokkal. A Jozefinizmus kora után még megmaradt liberalis eszmék a középiskolákban is terjedtek és így az ezen eszmékkel telített ifjúságot szabadabb viselkedése miatt nem lehetett már egyedül a régi szabályok szerint irányítani. Szükséges volt őket szigorúbb felügyelet és ellenőrzés alá venni. Azért az érsek ezen átalakított szabályokban a spiritualis jogkörét jobban kiemelte, a tanári kar ellenőrző tisztét „*consensus*ok” tartásával szabályozta és a káptalan által gyakorolt felügyeletet gyakori canoni látogatások megtartásával szigorította. Sőt hogy a felveendő növendékeket jól meg lehessen válogatni, a „*concursus*” megtartását szabályozta.

Ezen átalakított szabályok szerint:

1. (1—4. pont) A papnevelőbe belépők beöltöztetésük előtt négy napi lelkigyakorlatot tar-

tottak, azután általános gyónást végeztek, megáldoztak és azután letették az apostoli hitvallást. A felszentelendők a subdiakonatus előtt négy, a diakonatus előtt két, a presbyteratus előtt négy napi (10 nap) lelkigyakorlatot tartottak, a rendeket a harmadik év után kapták fel, a negyedik évet mint presbyterek végezték.

2. (6. p.) A növendékek úgy mint ez Patacsich Ádám előtt történt, most megint minden nap a conventualis misén, vásár- és ünnepnapokon az összes istenitiszteleteken, a magyar szentbeszéden és az összes előforduló egyházi ünnepélyeken karingben megjelentek és asszisztáltak, a litániákon ministráltak.

3. (8. p.) Minden Festum Fori-n a székesegyházban az ünnepélyes mise alatt megáldoztak, egyébként otthon a kápolnában áldoztak. A gyónás rendje a régi maradt.

4. (11—16. p.) A spiritualis mint lelki vezetőjük iránt bizalmat és nyíltságot kellett tanúsítani és annak lelki vezetését készséggel és pontosan kellett követniök.

5. (17. p.) Minden vásár- és ünnepnapon, két vásárnapot kivéve, a husvét utáni első és a Nagyasszonynapot követőt kivéve az ebédelőben próba szentbeszédet tartottak. A szentbeszéd után a növendék felkereste a praefectust és meghallgatta annak észrevételeit.

6. (18. p.) A félévi vizsgát megint megtartották és pedig a káptalan jelenlétében. Az előljáráóság pedig minden félév végén az érsek-

nek a növendékekről, viselkedésükről és tanulásukról jelentést adott.

7. (20—21. p.) Az előjárók és tanárok tekintélyét védte.

8. (26—27. p.) A növendékek hibáinak elbírálása végett és javítás céljából az előjáróság a tanárokkal havonként gyűlést tartott és a senior magister és novitiarum magister informatioja alapján a bejelentett hibák javítása határoztatott el.

9. (28. p.) A concursust szabályozta. A folyamodók keresztlevelüket, iskolai bizonyítványokat és erkölcsi bizonyítványt tartoztak felmutatni. A szentszéki orvos pedig testi épségükről adott jelentést.

10. (29. p.) Az első félév végén a káptalan két tagja, mint a papnevelde megbízott felügyelői a szentszék más két kiküldött tagjával és a papnevelő prefectusával *canoni* látogatást tartott, mely alkalommal az előjáróság a növendékek viselkedéséről jelentést tett. Ha valaki a nevelést bármely okból elhagyná, tartásdíjat köteles fizetni. Egyéb dolgokban a régi szabályok gyakorlatát megtartatott.

Mint azelőtt is beillesztették a napirendbe a reggeli imát, elmélkedést, a kétszeri lelki olvasmányt, este a lelkiismeret vizsgálatot és az esti imát. Az imakönyvet a spiritualis írta elő és azonkívül mindegyiknek megvolt Szűz Mária kis zsolozsmás könyve is.

A házi fegyelmi szabályok a régiek marad-

tak. Művelt viselkedést kellett tanusítaniok; világiakkal és cseledséggel a közlekedés tilos volt. Pénzt nem tarthattak maguknál, könyveket csak a spiritualis tudtával vehettek. A kimenetel sétán kívül csak a prefectus engedélyével történhetett.

Mint a papnevelő naplójának feljegyzései mutatják, ezen szabályzat előírásai pontosan belettek tartva.

Mily szükséges volt a szabályok szigorítása és a növendékek gondosabb ellenőrzése azt a fegyelem folytonos hullámozása mutatja, mely ezen évek alatt a papnevelő beléletében nyilvánult. Az előljáróság és a növendékek között valószínű harc folyt. le a szükséges fegyelem fenntartása és megszilárdítása végett. Ezen bajok ellen igen jól bevált a szabályoknak azon intézkedése, mely az évenkénti *canoni látogatást* és az előljáróság havi értekezletét írja elő. Az ezek után nyert információk alapján ugyanis a fegyelem hanyatlása és a fölmerült kihágások rendszeres orvoslás alá vétettek, míg végre több évi küzdelem után sikerült az intézetben a kellő fegyelmet meghonosítani.

Klobusiczky Péter érsek (1822—1843) szigorú és tapintatos eljárásának, mely különösen egyes rendetlenkedő növendék elbocsájtásában nyilvánult, végre meglett a jó eredménye, mert már az 1838. évi *canoni látogatáskor* azt jelentették az érseknek, hogy a fegyelem már *teljesen helyre állott*. A dohányzást is elhagyták a növendékek.

Utódja Nádasdy Ferenc gr. (1845—1851) érsek is megtartotta a jól bevált szabályokat, de néhány pontban megváltoztatta. (Eredeti példány Érs. lt. Sem. Regulae cím alatt.)

Ezen szabályok újabb intézkedései voltak:

1. Hogy az előljárásának teendőire külön instructiot írt elő.

2. Aug.—Szept. hóra, vagyis a két havi szünidőre elrendelte a növendékek hazabocsátását szüleikhez. Ezen idő alatt a székesegyházban az assistentiára a kalocsai és környékbeli növendékeket kötelezte, valamint azokat is, akik valamely tárgyból elégtelen jegyet kaptak. A házi rendet csak általános utasításokkal szabályozta és a napirend megállapítását az előljáróságra bízta.

A növendékeket három tantcrembe (museumba) osztotta be egy-egy ductorral, akik kötelesek voltak a studiumi praefektusnak hetenkint szóbeli és havonként írásbeli lelkiismeretes informatiót adni és így a felügyeletet evvel szigorította. Rendelt még infirmariust, vestiariust, sacellanust, caeromoniarium és cantus praefectust és linguarum magistert.

Ruházat gyanánt előírta a Magyarországon használatos posztó reverendát csak a mellén gombokkal, collárét ligulával, fekete cingulust és capuciumot, továbbá kalapot két oldalt felkötött karimával (római kalap), csizmát és félcipőt. A szünidőre a következő szabályokat írta elő. (Ered. pl. Érs. lt. Sem. Regulae.)

1. A növendékek kötelesek otthon ugyanazon napi ájtatosságokat végezni, mint a papnevelében és többször kötelesek gyónni.

2. A szórakozásokban a tisztességet és a papi dekorumot megőrizni.

3. A plébánostól bizonyítványt kötelesek hozni a szünidőben tanúsított viselkedésükről.

Emellett az új szabályokban gr. Nádasdy Ferenc érsek (1845—1851) az előljáróság részére is új instructiot írt elő.

HETEDIK FEJEZET.

A szabadságharc mozgalmai és a kalocsai szeminárium.

Magyarország alkotmányos szabadsága kivívásának esztendeje a kalocsai papnevelő intézet életében is emlékezetes marad az utókor előtt. Az 1848-ban Pesten elhangzott „Talpra magyar, hí a haza” ébresztő hangja elhatott a kalocsai papnevelő intézet csendes falai közé is és annak életében válságot idézett elő. A papnevelének akkor Lichtensteiger Ferenc, Piukovics Dénes, Latinovics Gábor és Opicz Sándor végzett theologusokon kívül, akik már diaconusok voltak, 25 theologus növendéke és Egerben a bölcsészeten nyolc növendéke volt.

A növendékek egymásután már július havában letették a reverendát és beállottak honvédeknek, úgy hogy november végén összesen 13 növendék maradt. Könnyen érthető, hogy a tanulás az általános izgalmak és az ezt követő

háborús események, melyek Kalocsát sem kerültek el, nem volt rendes.

Az első császári katonai látogatást Kalocsa 1849 jan. 3-án kapta, amikor Don Miguel ezred egy csapata bevonult. Január 7-ig maradtak Kalocsán. Jan. 7-én az érseki lakra lövöldöztek és az érseket megsarcolták. (Érs. lt. Acta 1848—49.) Gr. Nádasdy érsek az érseki kert mögött várakozó kocsin menekült Patajra, mire a császári katonaság elvonult.

Nemzeti őrségre lettek kirendelve a kalocsai növendékpapok is. 1849 március 15-én jött a parancs a magyar kormánytól, hogy az összes növendékek és a harminc éven aluli papok a Dunához kötelesek kivonulni őrségre. A Dunánál több-több ezerre menő őrség állott. Bende József studiumi praefectus minden kivonuló papnövendéknek szűrt csináltatott és puskával, kaszával felfegyverkezve maga vezette őket a Dunához őrségre. Pakson akkor egy csapat osztrák katonaság tartózkodott. Bende ezt megtudván, embereivel átment Paksra, hogy az osztrákokat onnan elűzze, de már nem találta ott őket.

Bende ezen kirándulását azonban megtudták a császáriak és csakhamar egy császári csapat 5 ágyúval Bajáról Foktőre érkezett, hogy a növendékeket császári katonáknak besorozza. Ezek azonban még jókor elmenekültek.

A császáriak megérkezésük után azonnal 37 embert szállásoltak el a szemináriumba, másnap pedig Torma József vicerectort vallatás alá fogták, hogy tőle megtudják, hová menekültek a

növendékek. Mivel azonban nem adta meg a kívánt felvilágosítást, mint foglyot magukkal vitték, de csakhamar ismét elbocsájtották (Prot. Sem. III.)

1849 tavaszán a magyar honvédseregbe is soroztak és a még megmaradt tizenhárom növendéket is Szabadkára rendelték sorozás alá, kik közül azonban többen már saját költségükön honvédet küldtek a magyar seregbe helyettesül.

Erre, nehogy a papnevelő növendék nélkül maradjon, gr. Bathány Kázmér teljhatalmú biztoshoz a rector Szabadkára kérvényt intézett, hogy a 13 növendéket a katonáskodás alól felmentse, ami meg is történt. (Érs. lt. acta 1848—1849.) Husvét után a 13 theologus ismét együtt volt és megtartották az első félévi vizsgát. Július 3-án a magyar kormánytól parancs érkezett, hogy a papnevelőt sebesült katonák számára kiürítsék. Erre a növendékeket a második félévi vizsga után hazabocsájtották, a papnevelőben pedig sebesülteket helyeztek el. Tíz napra rá azonban császáriak jöttek Kalocsára, mire a sebesülteket Szegedre vitték. (Prot. Sem. III.)

A világozi fegyverletétel csakhamar véget vetett a szabadságharcnak. A 13 növendék nem jelentkezett többé s az 1850—51. tanévre csak kilenc theologus maradt.

NYOLCADIK FEJEZET.

A szabadságharc után.

1851. július 22-én halt meg gr. Nádasdy Ferenc érsek és utódja Kunszt József érsek

(1851—1866) már 1852 január 15-én tartotta székfoglalását. Székfoglalása után nagy buzgalommal látott papnevelő intézete ügyeinek rendezéséhez. A kerényi plébániára távozott Hümpfner András spiritualis helyébe még ez évben Kubinszky Mihályt nevezte ki, akivel új szellem és új nevelési irány indult meg. (Érs. lt. Sem. Syst. Stud.) Kunszt érsek ugyanis felszólította az előljáróságot, hogy a papnevelő intézet állapotáról jelentést és annak belételeiben szükségesnek mutatkozó változtatásokról javaslatot adjon. Kubinszky javaslatait fogadta el az előljáróság.

Fájdalommal jelentették, hogy a házi kápolna oly szűk, hogy alig 8 személy fér el benne. A napi imát és elmélkedést a növendékek magukra hagyatva a museumban kénytelenek végezni. Nagy kárára van még a növendékek lelki képzésének az is, hogy a kápolnában nem tartják állandóan az Oltáriszentséget. Azért kérték az érseket, hogy új nagyobb kápolna létesítéséről gondoskodják, hogy a növendékek napi imáikat és elmélkedéseiket közösen végezhessek, naponkint otthon misét hallgathassanak és az Oltáriszentség abban állandóan tartható legyen. Ha meglesz a kápolna, új megfelelőbb napirendet lehet majd előírni.

Kérték továbbá a deficiens papok eltávolítását, mert a papnevelde rendes életét megzavarják. Végre, mivel a régi szabályok nem óvják eléggé az előljáróság tekintélyét, új szabályokat kértek a növendékek számára.

Kunszt József érsek azonnal teljesítette az előjárók kérelmét.

Házi kápolnának a Székesegyház felé eső épületszárny első emeletén a középső tantermet jelölte ki, abba új szép gothikus oltárt és hat padot állíttatott. Az oltárt Patrocinium B. M. Virginis képével látta el. A képen a Szűz Anya a kis Jézussal trónol, előttte hódolnak Borromei sz. Károly, sz. Alajos, sz. Imre és sz. Szaniszló. E képet Kuppelwieser tanítványa Toll festette. A kápolnát 1852 szeptember 29-én szentelte fel Bartók Mátyás rector és már másnap megkezdtek benne a növendékek a tanévet megelőző lelkigyakorlato. (Prot. Sem. III. 1852.) Ezen kápolna 1900-ig volt használatban, amely évben Császka György érsek (1891—1904) az épületet a Nagy-utcán meghosszabbította úgy, hogy első emeleti részén szép terjedelmes kápolna épült külön sekrestyével. Ez alkalommal az oltárt is stilszerűen átalakították.

Kunszt érsek új szabályokat is adott az intézetnek a győri szeminárium használatban levő szabályait véve mintául, melyhez az előjárók részére is csatolt instructiót. E szabályok 1852. szept. 25-én léptek életbe és teljesen megfeleltek úgy az érsek, mint az előjáróság kívánalmainak.

Nevezetes újításokat is tartalmazott, megszüntette a *presbyteri évet*. A növendékek azóta a 4 évi theologiai cursus befejezése után kapják fel egyszerre az összes nagyobb rendeket. A tonsurát az első, a kisebb rendeket a második

évben. Megszüntette továbbá a növendékek megjelenését a konventuális misén. Ehelyett otthon a kápolnában hallgatnak naponként szentmisét, melyet a spirituális mond. A vasárnapi, ünnepnap és hétköznapi assistentiális misékre azonban ezentúl is eljárnak, valamint az assistentiális gyászmisékre is.

Mivel a szabályok napirendet nem írnak elő, hanem annak megállapítása az előjáróságra volt bízva, az új rendnek megfelelően az előjáróság 1852. szeptember 27-én tartott ülésében új napirendet állapított meg, mely ezentűl a házi rendet szabályozta.

Egyben kijelölték a megbízott tisztségeket is. 1. Főductor egyben caeremonia és illemtanár. 2. Ductor, egyben a dormitoriumokra és tisztságra felügyelt. 3. Sacellanus. 4. Imfirmarius. 5. Vestiarius. 6. Magister a német nyelvre. 7. Magister az illir nyelvre. 8. Circulator. 9. Két fenestrarius, akik a szellőztetésről gondoskodtak.

A növendékek szórakozási helyéül az első emelet végén levő két szobát jelölték ki.

A szünidő alatt assistentiára az összes első, másod és harmadévesek kötelezve voltak. Ezek számára is volt külön napirend. Hogy a növendékek a szünidő alatt, míg a neveldeből távol vannak, se legyenek lelki irányítás nélkül, a szünidőkre a spiritualis ajánlatára is bizonyos szabályokat írtak elő.

Császká György és dr. Városh Gyula (1905—1910) is megtartották e szabályzatokat és

összes eljárásokat, csak a lelki vezetésben történt némi változtatás, de ez nem volt lényeges.

A lelki élet mellett a *növendékek szórakozására* is kellett gondolnia. Erre szolgált a zene, ének és az évenként tartatni szokott majális. Továbbá nyilvános fellépések ünnepélyes alkalmakkor, melyek zenéből, felolvasásokból, alkalmi költemények elszavalásából állottak.

Nyáron a papnevelő kertjében tekézéssel szórakoztak. Karácsony este tombolajáték volt, melyen a növendékek a főpásztor által ajándékozott hasznos tárgyakat nyerhettek. A dohányzást az arra rendelt pipatoriumban és a kertben 1870-ben dr. Haynald Lajos (1867—1891) engedte meg.

A papnevelde előjárói ugyanazok mint régente, de elnevezésük változott, a praefectus és vicepraefectus elnevezést a rector és vice-rector elnevezés váltotta fel.

Az előjárók névsora praefectus később rector elnevezéssel: 1790—1793: Fogarasy András kanonok. 1794—1806: Török András. 1807—1808: Katona István kanonok, történetíró. 1809—1818: br. Bernátfy József de Olovác, kanonok. 1819: Szucsics Pál kanonok. 1820—1821: Horváth József kanonok. 1822—1835: Thurgat Vencel kanonok. 1835—1846: Nehiba János kanonok. 1847—1850: Körmöczy Miklós kanonok. 1851—1853: Bartók Mátyás kanonok. 1854—1860: Kovács József kanonok. 1868—1870: Schuster Constantin

kanonok. 1871—1878: Schreyer János kanonok. 1879—1881: Lichtensteiger Ferenc kanonok, később felszentelt püspök. 1882—1887: Schweizer József kanonok, később nagyprépost. 1888—1892: dr. Városy Gyula, később kalocsai érsek. 1893—1894: Rector supplens Steécz György kanonok. 1895—1902: dr. Boromisza Tibor, később szatmári püspök. 1903—1907: dr. Valihora Ágoston kanonok. 1908—1923: dr. Horváth Győző, jelenleg felszentelt martyropolisi püspök és nagyprépost. 1923—1926: dr. Wiederkehr József kanonok. 1927—1928: Huber Lipót kanonok. 1928—1931. Dr. Kalmár Sándor kanonok. 1931. Dr. Kőszeghy Mihály kanonok.

Az egyházmegyébe felvett felszentelt papok.

Részint az egyházmegye papszükséglete, részint az alkalmat megragadva, hogy az egyházmegye számára magasabb képzettségű tudományos papokat nyerjenek, érsekeink idők folyamán több felszentelt papot vettek fel az egyházmegyébe. Az alkalom különösen kedvező volt 1772-ben, mikor a Jézus Társasága eltöröltetett. Nagy műveltségű érsekeink, gr. Batthyány József és br. Patacsich Ádám tárt karokkal fogadták a felvételre folyamodó Jézus társasági atyákat, kik részint mint tanárok, részint mint a káptalan tagjai nyertek alkalmaztatást és így az egyházmegyének nem egy kitűnő férfit adtak. Ezekből elég Katona Istvánt és Palma Ferenc híres törtenetírókat említenünk.

KILENCEDIK FEJEZET.

A theologia tanításának története 1733—1790-ig a kalocsai lyceumban.

Az 1753. előtti időkből a tanítás rendjét mellőzhetjük, mivel már az előzőekben arról is szó volt. A lényeges változás a theologia tanításában tulajdonképp 1753-ban Mária Terézia királynő alatt állott be. 1753-ban ugyanis Magyarországra kiterjesztették a Trautson János bécsi érsek és Deibel Lajos jézus társasági atya által Mária Terézia királynő rendeletére kidolgozott új tantervet, mely a jezsuiták Ratio studiorumától némiképp eltér, amennyiben a speculativ theológián kívül a casuistikát és egyházjogot mint külön tantárgyat írja elő tanításra. A tanévek számát négyre emeli és a hallgatókat két-két éves csoportra osztja. E rendelet képezi a mai theologiai tanítási rendszer kiinduló pontját. Az első és másodévesek a „*theologia speculativa*” csoportját képezték, a theologia scholastica első felét a polemicát és morálist tanulták, a harmad- és negyed évesek csoportja a „*theologia scholastica*” második részét a casuistikát és egyházi jogot, melyben a hazai rendeletekre is ki kellett terjeszkedni. Melléktárgyként tanulták még a tridentinumot és szentírás magyarázatot. A tanterv ezenkívül előírja a skabellumot és a circulusok megtartását naponként félórán át.

A tankönyvek gyakran változtak, mivel e kérdésbe a király is sokszor beleavatkozott.

Az 1753. évi tanterv kezdete volt a jezsuiták ratio studiorumával való szakításnak is. A jezsuiták ellenségei a febronianusok, különösen Van Swieten küzdöttek a régi ellen s az 1753. évi tanterv életbeléptetésével célt is értek. Nem szakítottak ugyan még teljesen a jezsuiták ratio studiorumával de máris rést ütöttek rajta. 1772-ben következett be a Jézus-társasága feloszlatása és a renddel együtt sirba szállott az ő Ratio studiorum-juk is. Van Swieten elveinek örököse Rautenstrauch braunauai apát lett. Ő vitte keresztül az 1776. évi helytartótanácsi rendeletet mely a lyceumoknál *prodirector* beállítását rendelte el, kinek kötelességévé tétetett arra ügyelni, hogy a tanárok az előírt tantervet betartsák és a helytartótanácsnak az elvégzett tananyagról, a vizsgákról és a növendékek tanulmányi előmenetéről félévenként jelentést adjanak.

E rendelet célja világos. Célja volt a papnevelésben a theologia tanítását a papi neveléstől elkülöníteni és azt mint kizárólagos állami jogot az állam felügyelete alá venni a püspököket nem tekinti a theologiai tanítás természetes fejének, hanem csak állami főigazgatónak és helyetteséül odaállította a *prodirectort*. Megvetették tehát az alapot arra, hogy febronianisztikus rendszerüket keresztül vihessék.

Ezután Rautenstrauch folytatta művét azzal, hogy 1774-ben az udvari tanulmányi bizottság felszólítására általános tantervet dolgozott ki,

mely a febrorianisztikus körök nagy tetszését nyerte meg. A tanterv az egységes theologia scholastica mellőzésével az egyes theologiai tárgyakat szétválasztja s mint a dogmatikával egyenrangú tárgyakat külön tanításra írja elő. Mária Terézia királynő elfogadta Rautenstrauch tervét és elrendelte, hogy ennek alapján a lyceumok számára külön terveket dolgozzanak ki. Gróf Batthyány József érsek (1760 – 1776.) Mária Terézia tantervét a lyceumban egész terjedelmében érvényre emelte, s először négy, később öt évfolyamon át e szerint tanították és pedig: a theologia Scholasticát Turnely szerint, a jus canonicumot Pichler szerint, a Concilium Tridentinumot, a szentírásmagyarázatot, a cantus gregorianust és caeremoniákat.

Gróf Batthyány érsekkel záródik 1776-ban e tanítási módszer és utódja gróf Patacsich Ádámmal kezdődik azon küzdelmes korszak a theologia tanítása terén, melyet a Mária Terézia alatt bevezetett *Ratio educationis* és ezzel kapcsolatban a theologia tanításának reformálása felidézett és amely a mai theologia tanításának rendszerére vezetett.

Gróf Batthyány József érsek 1776-ban az esztergomi érseki székre helyeztetvén át gróf Patacsich Ádám neveztetett ki érseknek. Érsekségének kezdetével (1776—1778) összeesik a Mária Terézia királynő által elrendelt *Ratio Educationis* életbeléptetése (1777) és mivel, mint már láttuk a Ratio Educationissal együtt életbe

léptetni szándékolt új theologiai Systema Studiorum megalkotása a lyceumok számára is folyamatban volt, azon időre, míg az kötelezővé fog tétetni, Patacsich Ádám érsek meghagyta az akkori praefectusnak, Vojkovics Imre kanonoknak, hogy a tanári karral egyetértve új papnevelőintézeti szabályokat állapítsanak meg és egyelőre ideiglenes tanulási rendet mutassanak be. (Érseki lvt. Prot. Cons. 1777)

Vojkovics Imre praefectus 1777. január 31-én jelentette az érseknek, *hogy a régi szabályokat* kívánják előírni, melyeket elődje gróf Patacsich Gábor érsek még a papnevelő megalkotásakor rendelt el és ehhez megjegyzéseiket fogják megtenni. Egyben bemutattak az érseknek egy ideiglenes tanrendet. (Érseki lvt. Syst. Stud.) Az érsek a tanárok által javasolt tanítási rendet el is fogadta, a tankönyvek is a régiéek maradtak.

Eközben Mária Terézia rendeletére folyt az új Systema Studiorum megállapításának munkája. Már 1776. november 25-én 6001. sz. alatt a helytartótanács a Jus Canonicum tanítására synopsist küldött az érseknek azon rendelettel, hogy ezen tárgyat a lyceumokban ezen synopsis szerint tanítsák, úgy, hogy a vonatkozó országos törvényeket és királyi rendeleteket is figyelemre méltassák. (Érseki lvt. Syst. Stud. et libr.) *Ezt követte azon rendelet*, hogy senki presbyteratusra nem bocsájtható, aki a király által kijelölt tanárok előtt az egyházjogból nem vizsgázott. (u. ott.)

Az előbbi rendeletet gróf Patacsich Ádám érsek teljesítette és Pichler tankönyve helyett Machat tankönyvét rendelte el. (Prot. Sem. Col. II. pag 111.) Az utóbbi rendelet ellen azonban felfolyamodott a királyhoz azzal az indoklással, hogy annak foganatosítása sok ifjút elijesztene a papi pályától, részint a vizsga nehézsége miatt, részint azon körülmény miatt, hogy a vizsga negyedik év utánra esvén a felszentelés utáni presbyteratusi évvel a cursus öt évre emelkednék, ami a paphiány miatt is hátrányos. E rendelet egyébként a lyceumok számára életbe léptetett új tanrenddel megszűnt.

A lyceumok számára készült tanítási tervet tárgyai és sorrendje a következő volt:

I. év. Egyháztörténelem napi két órában, héber nyelv három hónapon át napi két órában, azután hét hónap Hermeneutica V. T.

II. év. Első három hó görög nyelv napi két órában, azután Hermeneutica V. T. két órában. Az egyháztörténelem tanára a theologiai irodalmat három hónapon át napi két órában, azután institutiones Theologicae és Patrologia napi két órában.

III. év Theologia Dogmatica és Polemica napi két órában, Pastoralis és Moralis napi két órában, Jus Ecclesiasticum napi két órában. (Érseki lvt. Syst. Stud. et libri.)

Az érsek a tervezettel szemben a következő álláspontot képviselte:

Dogmaticát már az első évben megelőzze

az Isagoge, bevezető studium, vagyis a theologiai irodalomtörténet, Patrologia és alapvető theologia tanítása. A Dogmatica már a második évtől három éven át tanitassék. A Biblicum ne vétessék bevezető tanulmánynak, hanem külön tanár tanítsa. A Pastoralis és Lyurgia ne mint tantárgy, hanem gyakorlatilag taníttassék. A lelki képzést a spiritualisra kell bízni, a gyakorlatot pedig a Liturgiával együtt a növendékek a lelkipásztorkodás terén a helyi plebános, vagy valamely előjáró vezetése mellett tanulják meg. (Érseki lvt. Syst. Stud. et libri.)

Az érsek ezen észrevételeket közölte a királynővel, de a királynő a *hivatalos tervezetet* változtatlanul jóváhagyta és azt 1779. november 22-én 5408. sz. alatt meg is küldte az érseknek azon meghagyással, hogy a Lyceumba vezesse be.

Gróf Patacsich Ádám azonban, mint azt az erre vonatkozó szentszéki jegyzőkönyv mutatja ezen tanrendet nem vezette be a kalocsai lyceumba, hanem a káptalannal egyetértve azt alkalmazta, melyet a hivatalos tanrendről adott észrevételében a királynő előtt kifejtett és ezen tanrend kivitelére a tanárokat is kinevezte.

1781. február 2-án azonban gróf Patacsich Ádám érsek a pastoralis gyakorlati részének tanítására új intézkedést léptetett életbe. Helynökéhez 1781. február 2-án ezen ügyben a következő rendeletet intézte:

„Midőn a mult ősön Kalocsán az új tanulmányi rendet behoztam és a többi közt a

theologia pastoralisról azt rendeltem, hogy az inkább példaadással és gyakorlatilag, mint elméletileg és pusztán szóval tanitassék, azt is elrendeltem, hogy a növendékek, mikor lehetséges, a betegek, haldoklók és halálraitéltek utolsó útjukra való előkészítéséhez elvezetessenek, hogy így gyakorlatilag ezen példából megtanulják, mit kelljen ily esetekben cselekedniök.

Mivel azonban ez így ritkábban történhetik meg, és az uradalmi börtönök lelki gondozás alatt nem állanak, azért, hogy ezen szegény rabok lelkiüdvéről is gondoskodjam, a növendékeknek pedig a lelkipásztori buzgóságnak nem csekély mezejét megnyissam, a börtönök lelki gondozását ezennel a pastorális tanárra Dobay László praefectusra bizom, kinek hivatala leszen a rabokat bűnbánatra és szentgyónásra, béketűrésre és életük megjavítására indítani és a halálra ítélteket utolsó útjukra előkészíteni.

De kötelme lesz arról is gondoskodni, hogy egy rab se hagyja el a börtönt, mielőtt a szentgyónásban Istennel ki nem engesztelődött. Ezek teljesítése tág teret nyújtana neki arra, hogy a növendékeket ezen teendőkbe begyakorolja.

Azért a negyedéves theologusokat sorban és egyenkint magával fogja vinni a börtönbe és ott saját eljárásával mutassa meg, miként tanítandók a felnőtt járatlanok hitünk igazságaira és miként indítandók bűnbánatra.

Ezen akaratát azután közölte Dobayval. A rendeletet követte a szükséges tanerők beállítása.

Lelkiigazgatóul Palma Ádámot nevezte ki. Praefectusnak Dobay Lászlót, aki a pastoralist is tanította.

A theologia dogmaticára Takács Márton theologus canonicust nevezte ki, úgyszintén Simich Elek piarista atyát.

Ujvári Dávid Urielt a moralis és kánonjog tanítására.

Az alapvető theológiára, patrologiára és theologiai irodalomtörténetre Csábi Mihály Jánost.

A Hermencutica N. et V. T.-re, görög és héber nyelvre Fogarassy András tb. kanonokot. (Prot. Sem. Coloc I. et. 1781.)

Tanításra az eddig használt tankönyveket tartotta meg. Dogmaticára Turnely, moralisra Antoine, egyházjogra Maschal tankönyve maradt meg.

Bevezető hittanra, Egyháztörténetre Hermeneuticára, a zsidó és görög nyelvre valamint a Pastorálisra akkor még nem volt elfogadott tankönyv, azért ezeket dictandó tanították, a Liturgia tanítására pedig az egyházmegyei rituálét használták.

Mária Terézia halálával II. József császár jutván a trónra, beállott a Josefinismus, melynek történetét már a neveléstörténeti részben tárgyaltuk.

A theologiai lyceum tanárai 1733–1785-ig.

Mivel a török hódoltság utáni paphiány nagyon érezhető volt, a kalocsai lyceumba is

csak nehezen lehetett megfelelő tanerőket kapni. Különféle szerzetes rendekből kapott az érsek ideiglenesen tanerőket, a ferencrendiektől, piaristáktól, akik Kalocsán le is telepedtek. Gróf Csáky Miklós (1747–1751.) érsek, hogy a lyceumnak állandó tanerőt biztosítson a *Pálosrend* generálisához fordult és kérelmére a generális 1756-ig állandóan egy rendtagot bocsájtott a lyceum rendelkezésére a theologia tanítására. (Prot. Sem. Col. I. pag. 42, 64.)

Végre Batthyány érseknek sikerült a lyceum számára 1765-ben állandó tanerőt biztosítani.

A Piaristákat kérte, hogy a Canonicus theologus mellé a theologia tanítására két tanerőt biztosítsanak. Az érsek megvette a Rojer-féle nyomdát 6000 ftért és ezt ajánlotta fel a provincialisnak ellenszolgáltatás fejében ha állandóan két theologiai tanárt ad a lyceum számára, a nyomda elhelyezésére pedig 1000 ftért házat vett. (Érseki lvt. Religiosi extr.)

A piaristák provinciálisa készségesen el is fogadta az érsek ajánlatát, mire az érsek egy alapító levéllel biztosította a két piarista tanári javadalmazását. Az így biztosított két piarista tanár már 1768-ban meg is kezdte a tanítást.

A tanárok névsora 1733–1785.

Adatok hozzá Prot. Sem. kalocsai főgimnáziumi értesítő
1895–96.

A bölcsészetet tanították P. Budai Imre, ferencrendi áldozár 1734–1736, Horváth János

1736—1738, Simonetti Gábor Dániel 1738—1742. Olasz pap volt. Norsics Imre 1742—1744. 1744-től 1777-ig a bölcsészetet nem tanították, 1777-től azonban, mivel bölcsészeti tanfolyam a gymnasiumban nem volt, az érsek ismét bölcsészeti tanárt állított be. Tanárok voltak Cervus János 1777-től a bölcséletből és Ujváry Dávid 1777-től a mathesiból, 1778-tól a logicát P. Glicerius Lukács piarista, a fizikát Cervus János tanította.

A theologia dogmatica tanárai voltak: P. Bajai Lipovich Péter szent ferencrendű 1734—36-ig. Mihálovics Márk 1736—1738. egyben rektor. Horváth János 1738—39. Simonetti Dániel 1742—43. Norsics Imre 1744—47. P. Letovanacz Ferenc pálos szerzetes 1747—51. P. Jankovics Gerard pálos szerzetes 1751—52. P. Vincze József pálos szerzetes 1752—56. Gorlevics Antal 1756—61. Petrás János 1764—68. P. Lengyel Félix piarista 1768—74. P. Mulai Constantin piarista 1768—76. P. Kruzi Márton 1774—76. piarista volt. Takáts Márton 1776. ő volt az első *Canonicus theologus*. P. Simit Elek piarista 1778.

A Canonjog tanárai voltak: Tassi Ignác 1756—57. egyben *praefectus*. P. Szirmai kapucinus barát 1757—64. Poleni Mihály 1764—68. P. Mulay Constantin piarista 1768—72. P. Bucsi Sándor piarista 1772—74. P. Bellot József piarista 1774—1780.

A biblicum tanárai voltak: Gaslevich Antal 1764—65. Bor János 1765—66. Gaslevich

Antal újra 1766–68. P. Lengyel Félix piarista
1768–74. P. Bellot József piarista 1774–77.
Fogarasy András 1778–85.

TIZEDIK FEJEZET.

A theologia tanítása a kalocsai lyceumban (1790–1934.)

A helytartótanács, mint ismeretes, közvetlenül a papnevelő visszaállítása után 1791. jan. 18-án a theologia tanítására a lyceumok számára ismét kötelezővé tette a Mária Terézia által 1779-ben előírt tanrendet.

Gróf Kollonics László (1787–1817.) érsek azonban mint több más püspök is, nem alkalmazkodott ezen tantervhez, küzdött a febroniánizmus ellen ahogyan csak lehetséges volt. Azért a kalocsai lyceum számára a püspöki kar által Pozsonyban 1790-ben az országgyűlést megelőzőleg a püspöki kar által kidolgozott tanrendet írta elő, melyet a helytartótanács akkor nem fogadott el. (Érseki lvt. Syst. Stud.) E tanterv szerint tanították a kalocsai lyceumban a dogmaticát, moralist, szentírásmagyarázatot, canonjogot és egyháztörténelmet, liturgiát, hitszónoklattant és gregorián éneket. Így tehát nem tanították mint külön tantárgyat a zsidó és görög nyelvet, a theologia pastoralist, a theologia polemikat és isagogét, melynek tanítását a királyi tanterv előírta.

Mikor gróf Kollonics László érsek 1793-ban az első jelentést a theologia tanításáról a hely-

tartótanácshoz beküldte, a helytartótanács egy-
másután két rendeletében 1793-ban 28639. sz. a.
és 1794-ben 5876. sz. a. meghagyta az érsek-
nek, hogy a királyi tantervhez alkalmazkodják
a kalocsai lyceumban. (Érseki lvt. Syst. Stud.)
Az érsek azonban 1794 június 24-én terjedel-
mes remonstratióban eljárását indokolta.

A tankönyvek némi változással a régiek
maradtak, úgyszintén a tanmenet is. 1844-ben a
tanítás nyelvében történt némi változás, 1844
június 25-én 24106. sz. a. ugyanis a helytartó-
tanács elrendelte, hogy a pesti egyetemen a
pastoralist, paedagógiát és catecheticát magyar
nyelven tanítsák. Ezen rendelet érseki széküre-
sedés idején jelent meg. A káptalani helynök a
káptalannal azonnal tanácskozmányt tartott te-
kintettel arra, hogy a legtöbb növendék csak
gyengén bírja a latin nyelvet, e tárgyak ma-
gyar nyelven való tanítása mellett határozott.
Tankönyvül használták Szilasy Lelkipásztorság
tudománya, Gozony Egyházi törvénykezés, Ud-
vardy Egyházi jogtanát. Azonban 1850. novem-
ber 4-én 1894. sz. a. gróf Nádasdy Ferenc (1845
—1851.) végleg beszüntette a tananyag tollba
mondását és visszaállította a latin nyelv hasz-
nálatát az összes tantárgyaknál és új tanköny-
veket írt elő. A Theologia Dogmaticára Lider-
mann: Institutiones Theologiae. Archeologia bib-
licához Furerius Ackermann: Archeologia bibli-
cáját, Introductio in libris V. T. tanítására Acker-
mann Introductióját, Hermeneuticához Ranolder

Hermeneuticáját, Jus Canonicumhoz Cherier Jus Canonicumát, Moralishez Stapf: Epitome Theol. moralis. Pastoralishoz Schenkli Mór Theol. moralis Pastoralis. Egyháztörténethez Cherier Historia Ecclesiasticát. Ezen műveket használták 1857-ig, 1855-ben megkötötték a Concordatum, amely Ausztria és Magyarországon a püspökök jogait a papnevelés terén körülírta és biztosította, minél fogva a főpásztorok szabadabb rendelkezést nyertek a papnevelő intézetben és a lyceumokon az egyházi canonok szerinti kormányzásra és a tanítás irányítására. A püspöki kar Wienben 1856 április 6—17-ig tanácskozmányt tartott melynek 6—12 pontjában a theologiai oktatást is főbb vonásaiban szabályozták. Továbbá a miniszterium a birodalmi püspöki karnak a papnevelő intézetekre vonatkozó terjedelmes felterjesztését elfogadta és az abban foglalt intézkedéseket a Thun-féle rendelettel 1858 március 29-én az egész birodalomra kötelezővé tette. Ezzel a febronianistikus irányzat a theologia tanításában is végleg megbukott.

Kunszt József érsek (1851—1866.) már 1857-ben megbízta Nehiba János lyceumi pro-directort, hogy a tanári karral együtt a wieni conferentia programja szerint állapítsa meg a kalocsai lyceumban az alkalmazandó részletes tantervet. A tanári kar 1857 szeptember 30-án tartott tanácskozmányában erre nézve meg is állapodott. (Érseki lvt. Syst. Stud.) A növendékeket három turnusba osztotta be. Az első és

másodévesek külön-külön tanteremben, a harmad-negyedévesek pedig egy turnust képezve közös tanteremben oktattattak. Egyben a tanmenetet is előírták.

Az 1863. évi zsinaton a theologia tanítás irányzatát jelölték meg, mely a kalocsai lyceumban is annak megfelelő létesítését eszközölte. A tanítás egységesítése céljából pedig a növendékeket két turnusba osztotta be. Az első és másodévesek, a harmad- és negyedévesek együtt hallgatták az előadásokat. Megkívánta az érsek, hogy a tanárok az évi tananyag jól körülírt thesiseit neki előre bemutassák. A dogmatica fundamentális tanítására a tananyagot Schweitzer József, a dogmatica tanára dolgozta ki úgy az első mint a második félévre.

Ezen az alapon indult meg most már a theologia tanítása a kalocsai lyceumban részint tankönyvek után, részint kéziratból, míg végre 1879 ben az összes főbb tantárgyakhoz alkalmas új tankönyvek behozatala vált lehetségessé.

1879-től ugyanis dictandó tanítás csak az archeológiából és exgesisből történt, a többi tárgyból a következő szerzők műveit használták: Liebermann Theol. dogmatica fundamentalis et specialis. Müller Moralis. Aichner Compendium juris Ecclesiastici. Schüch Lelkipásztorkodástan. Vascotti Historia Ecclesiastica. Vosen Rudimenta linguae hebraicae. Melléktárgyak voltak ez időben Szt. Tamás filozófiájának cursiv olvasása, egészségtan, német, illyr és latin nyelv.

1892-től azonban a Scholastica Philosophiát mint rendes tárgyat tanították.

1892. szeptember 1-én tartott ülésen a tanári kar beszüntette az egészségtan tanítását és ajánlotta, hogy Szt. Tamás filozófiájának cursiv olvasása helyett a scholastica philosophiát rendes tanár által mint rendes tantárgyat tanítsák, ami meg is történt.

Nagy haladást jelentő célszerű javítást vitt keresztül a theologia tanításában a tanári kar saját kezdeményezésére az 1900. évben.

Panaszkodtak, hogy dogmatica specialist egy év alatt jól elvégezni nem lehet. A tanári kar abban állapodott meg, hogy csakis a tanításnak más beosztásával lehet e bajon segíteni.

Az 1900. június 2-án tartott értekezlet alapján felkérte Császka György érseket, hogy hagyja jóvá az ezen értekezleten megállapított és a tárgyak beosztását felölelő tantervet, melyet az érseknek be is mutattak. Miután az 1900—1901. évi taneredmény ezen tanterv célszerűségét kimutatta, Császka György érsek ezt 1901 június 25-én 3321. sz. a. kiadott rendeletével állandósította. (Érseki lvt. Sem. Syst. Stud.) Mivel most már ezen tantervet az egész vonalon keresztül kellett vinni, a prodirectori 1902 szeptember 2-án tartott ülésen a tankönyvek ügyét is rendezte.

Dogmatica fundamentalishoz Pesch—Tillmann, Institutio Dogmaticae propedeuticae. Dogmatica specialishoz Egger Theologia Dogmati-

cája. Pastoralishoz, hitszónoklattanra és catecheticara Schüch Lelkipásztorkodástan, Egyházjoghoz Aichner Compendium Juris Ecclesiastici és Faragoni Institutiones Juris publici Ecclesiastici, Noldin moralisa.

A Biblicumhoz használták Gross művét. Intruductio generalis N. et V. Testamenti Archeologia biblicához a tanárok által készített compendiumot.

Héber nyelvhez és elemeihez Vosen—Kaulen tankönyvét.

Historia revelationis V. T.-hez a tanár által készített compendiumot.

Az Exegeticát dictandó tanítja a tanár.

Philosophia scholasticához de Mandato műve.

Új változást és haladást hozott ismét a tanrendben X. Pius pápa 1906-ban *Quoniam in re biblica* encyclicája, melyben a bibliai tudomány bővebb tanítását sürgeti a lyceumokban.

Dr. Városhy Gyula érsek (1905—1910) 1906 április 26-án 1917. sz. a. szólította fel a lyceum tanári karát, hogy tanácskozzanak arról, miként lehetne a Szentírástannak a Pápa intentiói szerinti terjedelemben való tanítását kivinni, anélkül, hogy a többi tárgy rövidséget szenvedne. A tanári kar véleményét a prodirector útján június 24-én a következőkben adta meg.

X. Pius Pápa *Quoniam in re biblica* encyclicája tervének megvalósítása négy tanerővel berendezett cursus megtartása mellett kivihetetlen, azért a pápa terve kiviteléhez még egy

tanerőre van szükség. Egy új tanerő beállítása paphiány miatt nem volt keresztülvihető s ezért a zsidó nyelv tanításának megszüntetésével a tantervet megfelelően átváltoztatták. A zsidó nyelv helyett heti három órát a biblicum tanára a biblicum tárgyainak bővebb tanítására fordított. Az érsek 1906 július 22-én 2241. sz. a. a héber nyelv tanításának beszüntetését jóváhagyta, a tanár azonban időnkívül azt facultative — tanítja azoknak, akik erre vállalkoztak.

Igy a tanterv is ennek megfelelőleg alakult át, mely 1926-ig érvényben volt.

1926. július 3 án rendelte el gr. Zichy Gyula érsek az öt éves kurzus bevezetését. Ennek értelmében a theológiai oktatás három csoportra tagozódott. Az első kurzus (I—II. év) filozófiát, apologetikát, biblikumot, pedagógiát és patrológiát tanul. A második kurzus (III—IV. év) anyaga dogmetika, morális, egyháztörténet, exegesis, katechetika, homilétika és liturgia. A harmadik kurzusra (V. év) marad az egyházjog, lelkipásztorkodástan s kauzisztika. Az utolsó évfolyam már gyakorlati hitelemzést is végez a beltéri elemi iskola osztályaiban.

Ezen tanterv szerint tanítanak jelenleg: dr. Földesdy Antal: jogot és egyháztörténelmet; dr. Szedlay István: moralist; dr. Angeli Ottó: dogmatikát; dr. Erdey Ferenc: fundamentalist és filozófiát; dr. Pintér László: introdictiot; dr. Ijjas József: exegezist és Potzta Ferenc: pedagógiát.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A papnevelő intézet Szent Ágoston Egylete.

Már 1848 után a magyar nyelv művelése nagyobb lendületet vett és így a kalocsai papnevelőben a növendékek *Magyar olvasó iskolát* alapítottak, melynek alapszabályait maguk a növendékek alkották meg és saját költségükön könyveket is szereztek be. Az iskola 1867-ben Önképző körre alakult, „A kalocsai növendék papság Szent Ágoston Egylete” néven. Célját a dr. Haynald Lajos bíboros érsek (1867—1891) által jóváhagyott alapszabályai mutatják.

Az egylet a mindenkori érsek védnöksége, a főkáptalan pártfogása és az intézeti előljárásság felügyelete alatt áll. Az egylet védszentje Szent Ágoston.

Célja a vallásos irányú önképzés. Eszköze a magyar és más nyelvek művelése. Eredménye fordítások és eredeti dolgozatok készítése.

A dolgozatok felülbíráltatnak és az egylet gyűlésén felolvastatnak.

Tagja minden növendék lehet, de erre nem köteles. Pártoló tagja minden katolikus lehet és évenként 4 pengő tagdíjat fizet.

Tisztviselői: Elnök, jegyző, könyvtárnok, pénztárnok, bírálók és irnokok.

A megválasztott tisztviselőket az előljárásság hagyja jóvá.

Gyűlés kétféle, heti és közgyűlés.

A tisztviselők minden kedden és csütörtök-

kön tartanak gyűlést, melyen az egylet ügyeit intézik el.

Közgyűlés minden hó első ünnepének délutánján 1—2-ig.

A könyvtár részére csak azon lapokat rendelhetik meg, melyekre az előjáróság engedélyt ad.

Emellett a növendékek állandóan a szép-művészeteket is ápolják. Van dalárdájuk. Van 1880-tól hegedűbandájuk. Császka György érsek pedig zongorát adott nekik. Azóta sok növendék tanulja a zenét. Ünnepélyes alkalmakkor pedig zene, ének, szavalás, önálló dolgozatok felolvasásával, színdarabokból összeállított ünnepélyeket rendeznek.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A kalocsai kisebb papnevelő intézet.

A Thun rendszer beálltával 1850-től a hetedik és nyolcadik növendékei a papnevelő intézetben laktak és ott nevelték őket. Kunszt József (1851—1866) érsek alatt 1863-ban tartott egyházmegyei zsinat negyedik címének 2. fejezete a kisebb papnevelő intézettel foglalkozott. Az érsek a kisebb papnevelő létesítését a vallásos szellem hanyatlása miatt tartja szükségesnek. Emellett, mint mondja, a papi állás bizonyos előkészületeket kíván. A zsinat azért ily intézet szükségességét megállapította.

Kunszt József érsek e határozatot meg-

előzte és már 1859 szeptember 22-én kiállított végrendeletében úgy intézkedett, hogy a különféle hagyatékok után, melyek a jezsuiták, apácák alapítványait illették, a még megmaradt vagyonát két részre osztja, melyből az egyik rész a kalocsai kisebb papnevelő emelésére szolgáljon a jezsuiták felügyelete alatt. A kisebb papnevelőre eső pénzösszeget a káptalan vette át kezelésre. Az összeg azonban nem volt elégséges arra, hogy a közel jövőben az épületet fel lehessen építeni, annál inkább, mivel annak fenntartásáról is kellett gondoskodni, arra pedig külön alap nem volt. Végre az alap 1879-ben 327,378 ft-ra szaporodott, melyhez még 79,996 telki és szőlő váltság összeg is járult. Most már Haynald Lajos érsek elérkezettnek látta az időt, hogy nagynevű elődjének szándékát végrehajtsa és alkalmas hely kijelölését sürgette a káptalannál

Elhatározták, hogy a már roskadozó régi plébánia templom és az ósdi plébánia lak helyére építtessék és a telek kikerekítésére a plébánia mögötti kisebb ház is kisajátíttassék. A lerombolandó plébánia helyett megveették a Ringenbach-féle házat és ezt plébánia laknak kibővítették. Tervet és költségvetést többen mutatnak be, ezek közül Greif József kalocsai építész tervét és költségvetését találták legcélszerűbbnek és az épület felépítését neki ítélték oda 60,900 ftért. Az épület már 1880 nyarán készen is állott.

1901-ben több helyiséggel és fürdőszobá-

val bővítették 70,000 korona költségen, udvarában ártézi kutat fúrtak 32,000 korona költségen, vize azonban erős sótartalma miatt nem iható. Az épület 60 növendéket fogadhat be. A Fő utcán levő tágas nyilvános kápolna egyben a tanítóképző intézet növendékeinek és az elemi iskola tanulóinak is isteni tiszteleti helyéül szolgál. 1903-tól az egész ház villanyvilágításra van berendezve. A nagyszemináriumnak volt a papnövendékek kertje mellett egy 3500 négyzetöl területű kertje kis házzal kőfallal kerítve. Haynald érsek ezen kertet eladta a kisebb papnevelőnek 1800 ftért. Az előljáróság a kertet parkiroztatta, két tekepályát állított és így kaptak a növendékek alkalmas üdülő és szórakozó helyet.

Kunszt József érsek végrendeletében azon szándékát fejezte ki, hogy a kisebb papnevelde a Kalocsára telepítendő jezsuiták vezetésére bízassék. A káptalan javaslatára azonban Haynald érsek annak vezetését egyelőre egyházmegyei papokra bízta. Regenst állított élére 800 ft fizetéssel és teljes ellátással, aki a ház anyagi ügyeinek vezetésével és a növendékek nevelésének irányításával bízott meg, melléje sub-regenst adott, mint felügyelőt és a növendékek spiritualisát 600 ft fizetéssel és teljes ellátással.

Regensek voltak:

Szabados Antal 1881—1889. Kleiner Lajos kanonok, később érseki helynök 1890—1896.

Boromisza István kanonok 1897—1903. Dr. Povischil Richárd kanonok 1904—1907.

Subregensek voltak:

Dr. Városey Gyula, később kalocsai érsek (1905—1910). Dr. Hengen Vendel 1888—1894, meghalt 1895-ben. Dr. Kalmár Sándor 1894—1895, jelenleg kanonok, prodirector. Fánccsy Antal 1896—1900, jelenleg nyugalm. plébános. Dr. Kőszeghy Mihály 1900—1907, jelenleg kanonok.

A tanulási idő és házirend szabályozására részletes rendszabályok szoltak, melyek a növendékek életét szabályozták.

A növendékek viselkedéséről és tanulási eredményéről a regens a szabályzatok előírása szerint évenként kétszer adott jelentést, amikor a növendékek iskolai bizonyítványukat kapták. A kísérő levélben úgy általában, mint az egyesek viselkedéséről és előhaladásáról a tanulásban, valamint egyesek kihágásairól jelentést adott az érseki hatóságnak. Az évvégi informatióban egyben javaslatba hozza, kiket alkalmasaknak talált *egyetemi theologiai tanulásra*.

Az érseki hatóság az adott informatió szerint megtette a szükséges intézkedéseket. Nagyobb kihágásokat a Regens az érseki hatósággal azonnal közölte és egyben javasolta a megfelelő büntetést vagy elbocsájtást.

Jelenleg a kisebb papnevelő vezetése Városey Gyula érsek intézkedése folytán a Jézus Társasági atyákra van bízva. Ők állítják be a regenst

és subregenst. És hogy a növendékek kényelmesen átmehessenek az előadásokra a collegiumba, a kisebb papnevelőt a collegiummal fedett híd-dal kötötték össze, melyet tréfásan sóhajok híd-jának neveztek el. Ezen közlekednek a collegium-mal, illetve mennek a megfelelő tantermekbe. Jézus Társasági spiritualisuk is van, aki a min-dennapi sz. misét mondja, a növendékeket gyón-tatja és áldoztatja, akinek a növendékek a sz. misénél ministrálnak.

Nihil obstat Dr. FRANCISCUS ERDEY censor
Nr. 3878. Imprimatur. Colocae die 24. Septembris 1934.
Dr. ALEXANDER KALMÁR, m. p. provicarius.

T a r t a l o m :

	Oldal
<i>Első fejezet:</i> Papnevelés a kalocsai egyházmegyében a török hódoltság koráig (1010—1526.)	3
<i>Második fejezet:</i> A papnevelő intézet alapítása és megnyitása Kalocsán	9
<i>Harmadik fejezet:</i> A papnevelő intézet épülete	15
<i>Negyedik fejezet:</i> A papnevelés a kalocsai szemináriumban (1733—1785)	17
<i>Ötödik fejezet:</i> A kalocsai papnevelés története a Jozefinizmus alatt (1785—1790.)	21
<i>Hatodik fejezet:</i> A papnevelés története a kalocsai papnevelő intézetben (1790—1934.)	26
<i>Hetedik fejezet:</i> A szabadságharc mozgalmi és a kalocsai szeminárium	31
<i>Nyolcadik fejezet:</i> A szabadságharc után	33
<i>Kilencedik fejezet:</i> A theologia tanításának története 1733—1790-ig a kalocsai lyceumban	39
<i>Tizedik fejezet:</i> A theologia tanításának története a kalocsai lyceumban (1790—1934)	49
<i>Tizenegyedik fejezet:</i> A papnevelő intézet Szent Agoston Egylete	56
<i>Tizenkettedik fejezet:</i> A kalocsai kisebb papnevelő intézet	57